

ВЛАДАН А. ВИРИЈЕВИЋ¹

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ СА ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ
У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ЗА ИСТОРИЈУ

СТРАДАЊА СРБА ПОДГОРСКОГ СРЕЗА 1941. ГОДИНЕ

САЖЕТАК. Напад нацистичке Немачке и фашистичке Италије на Краљевину Југославију 6. априла 1941. године и брзи слом југословенске војске у Априлском рату, за последицу су имали покретање таласа злочина Арбанаса над српским становништвом широм Косова и Метохије, с циљем њиховог протеривања, физичког истребљења, пљачке, узурпирања и уништавања имовине. На удару мржње и острашћености нашло се посебно становништво које је на просторе Косова и Метохије насељено током процеса колонизације у периоду између два светска рата, мада се однос и поступци арбанашких банди нису битније разликовали ни према Србима „староседеоцима“. Један од предратних административно-управних срезова који је међу првима, скоро у потпуности, „очишћен“ од Срба – колониста, био је Подгорски.

У раду ће, на основу необјављене архивске грађе, објављених извора и релевантне литературе, бити приказане основне карактеристике Подгорског среза у периоду између два светска рата и арбанашки злочини и судбине унесрећених Срба који су се нашли на удару шовинистичке бестијалности 1941. године.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Подгорски срез; злочини; Арбанаси; Срби; колонисти; Априлски рат 1941.

---

¹ vladan.virijevic@pr.ac.rs

Рад је резултат истраживања у оквиру научноистраживачког пројекта ИИИ 47023, *Косово и Метохија између националне идеологије и евроинтеграција*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Рад је примљен 21. новембра 2019, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 3. децембра 2019.

Након херојских победа српске војске у биткама код Куманова, Прилепа и Битоља у јесен 1912. године, односно потписивања Лондонског мировног уговора 30. маја 1913. године, којим је и у формално-правном смислу окончана петовековна османлијска власт над Косовом и Метохијом, створени су услови за интеграцију Косова и једног дела Метохије у државни склоп Краљевине Србије, док је други део Метохије постао саставни део Краљевине Црне Горе. Влада Краљевине Србије усвојила је 27. децембра 1912. године „Уредбу о уређењу ослобођених предела“, која је била на снази до 31. августа 1913. године, када је замењена „Уредбом о уређењу ослобођених области“, допуњаваном доцније у три наврата – 22. септембра и 11. новембра 1913. и 9. фебруара 1914. године (Јагодић, 2012, стр. 32–33). Административно-територијално-управном поделом територије која је након Првог и Другог балканског рата ушла у оквир државних граница Краљевине Србије формирано је десет округа од којих се сваки састојао из неколико срезова. Један од њих, који је обухватио географски простор Подгора, жупе у североисточном делу Призренског поља која захвата изворну челенку Топлуге, леве притоке Белог Дрима и простире се под планинским обронцима Коца Балкана и Црнољеве, назван је Подгорски.² Био је саставни део Призренског округа, а сачињавало га је 10 општина у чијем саставу се налазило 38 сеоских насељених места. У њима је, према подацима прикупљеним 1913. године, живело 17.471 лице. За среско седиште опредељена је Сува Река, насеље са 998 становника.³ Према црквеној административној подели Епархије рашко-призренске из 1913. године на територији Подгорског среза налазиле су се две епархије – Суворечка и Муштушка, које су припадале Намесништву призренском. Суворечку су чинила насеља Сува Река са 21 и Раштане са три православна домаћинства, а у склопу Муштушке

² Нова Србија – административна подела ослобођених крајева, *Балкански рай у слици и речи*, 8. IX 1913, 479.

³ Биле су то следеће општине и насеља: Дворанска (Дворане, Поповљак, Враниће и Мачетово), Дуљска (Дуље, Блаце, Гречевце, Чардак, Драгачина), Лешанска (Лешане, Непробиште, Трње), Мовљанска (Мовљане, Старо-вучина, Будаково, Крушица, Папаз, Вршевци), Муштушка (Муштуште и Деловце), Селогражданска (Селогражде, Грековце, Ђиновце), Семетишка (Семетиште, Кострец, Кравосерија, Тумичина, Нишор), Сопинска (Сопина, Саврово, Букош), Студенчанска (Студенчане, Раштане, Добродољане), Суворечка (Сува Река, Пећане, Слапужане и Речане) (Мил. Ант. Вујић, Речник места у ослобођеној области Старе Србије: по службеним подацима, „Краљевска Српска Државна штампарија“, Београд, 1914, 90–91).

била су села:⁴ Муштутиште (90 домаћинстава), Деловце (24 домаћинства), Дворане (25 домаћинстава), Поповљане (14 домаћинстава), Селогражде (8 домаћинстава), Сопина (шест домаћинстава), Речане (седам домаћинстава), Мовљане (14 домаћинстава) и Дуље (пет домаћинстава).⁵

Стварањем Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, односно делом земље на 33 области из 1922. године, Подгорски срез се, као део Призренског округа, нашао у саставу Косовске области. Његова површина износила је 328 км², а чинило га је девет административних општина са 38 насеља – Дворанску (Дворане), Дуљ-

⁴ Од црквених објеката у Муштутишкој су постојали: манастир „Свете Тројице“ на локалитету Русиница, црква „Богородице Одигитрије“ у Муштутишту, сазидаана 1315. године, црква „Светог Спаса“ у Дворану, црква „Светог Николе“ у Поповљану, подигнута 1626. године и црква „Светог Ђорђа“ у Речанима из XIV века (Задужбине Косова, 1987, стр. 431, 489, 503, 518).

⁵ Према наводима Ивана Степановича Јастребова, руског конзула у Призрену у периоду 1870–1876. и 1879–1886. године, највећи део насеља потоњег среза Подгорског чинио је током друге половине XIX века „Суворечки барјак“. Посматрано према конфесионалној структури, број домаћинстава у њима изгледао је овако: Селогражде – шест православних и 20 римокатоличких (Арбанаси), Ђиновце – 16 муслиманских, Грековце – 25 муслиманских, Муштутиште – 45 муслиманских и 59 православних, Деловце – 11 муслиманских и 15 православних, Мачетово – 21 муслиманских (од чега седам „турских Цигана“), Дворане – 24 православних, Поповљане – 10 православних, Враниће – 37 муслиманских, Букош – 12 муслиманских, Саврово – 12 муслиманских, Сопина – 30 муслиманских (од чега једно „турских Цигана“) и девет православних, Речане – 10 муслиманских и седам православних, Будаково – 29 муслиманских, Папаз – десет муслиманских, Мовљане – седам муслиманских и пет православних, Крушица – 25 муслиманских, Стара Вучина – три муслиманска, Чардак – девет муслиманских, Драгачина – три муслиманска, Гречевци – 25 муслиманских, Вршевце – три муслиманска, Сува Река – 56 муслиманских и девет „православних Цигана“, Дуље – 16 муслиманских и четири православна, Лешане – 16 муслиманских (од чега једно „турских Цигана“) и 11 православних, Трње – 5 муслиманских (од чега једно „турских Цигана“) и четири православна, Непробиште – 10 муслиманских, Студенчане – 51 муслиманских и 12 православних, Раштане – осам муслиманских (од чега једно „турских Цигана“) и два православна, Пећане – 48 муслиманских и једно православно и Слапужане – 13 муслиманских. „Острозупском барјаку“ припадала су насеља: Семетиште – 35 муслиманских, Нишор – 45 муслиманских и десет римокатоличких (Арбанаси), Кострец – десет муслиманских, Кравосерија – 35 римокатоличких (Арбанаси), Блаце – 60 муслиманских и Тумичина – 30 муслиманских домаћинстава. Попис православних домаћинстава на територији Епархије рашко-призренске обављен 1885. године пак показивао је да је у Сувој Реци било девет, Раштану два, Муштутишту 75, Деловцу 15, Дворану 24, Поповљану 10, Селогражди шест, Дуљу четири, а Сопини, Речану и Мовљану по девет (Степанович Јастребов, 1904, стр. 60–61; Јагодић, 2016, стр. 371, 405).

ску (Дуље), Лешанску (Лешане), Мовљанску (Мовљане), Муштутишку (Муштутиште), Семетишку (Семетиште), Сопинску (Сопина), Студенчанску (Студенчани) и Суворечку (Сува Река) (*Almanah Kraljevine Jugoslavije – Opšta uprava: banovine, srezovi, opštine, gradovi*, 1932, стр. 398). Административно-територијалном поделом југословенског државног простора на бановине од 1929. године Подгорски срез се нашао у саставу Вардарске бановине (Јовановић, 2011, стр. 213).

Резултати првог пописа становништва у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца од 31. јануара 1921. године, показали су да је у Подгорском срезу регистрован 13.361 становник, од чега је, према вероисповести, највише било муслимана – 11.392, а потом православних – 1.877 и римокатолика – 98. Према матерњем језику пописано је 10.895 лица арнаутске националности, 2.153 оних који су се изјаснили да говоре српскохрватским језиком, 307 Турака, док је шесторо уписано у рубрици „остали и непознати“ (Дефинитивни резултати пописа становништва Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца од 31. јануара 1921. године, 1932, 106–107).

Током наредне четири године број становника увећан је за 4,9% и износио је 14.045. Број домова и становника по општинама Подгорског среза 1925. године могуће је сагледати из наредног табеларног приказа (Речник места Краљевине СХС, 1925, стр. 160):

НАЗИВ ОПШТИНЕ	БРОЈ ДОМОВА	БРОЈ СТАНОВНИКА
Дворанска	143	1.534
Дуљска	256	1770
Лешанска	110	768
Мовљанска	183	1.437
Муштутишка	228	2.001
Селогражданска	132	1.209
Семетишка	213	1.437
Сопинска	118	1.087
Студенчанска	168	1.045
Суворечка	313	1.757
СВЕГА	1.864	14.045

Почетком 30-их година прошлог века број становника Подгорског среза износио је 16.220. Они су живели у 2.124 домаћинства, односно 2.146 кућа (*Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta*

1931. godine, knj. I, Prisutno stanovništvo, broj kuća i domaćinstava, 1937, стр. 103). Према конфесионалној припадности најбројнији су били муслимани – 13.558, затим православни – 2.539, па римокатолици – 123 (Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine, knj. II, Prisutno stanovništvo po veroispovesti, 1938, стр. 103). Осим високе стопе природног прираштаја, пораст броја становништва у периоду између пописа 1921. и 1931. године био је последица досељавања у склопу процеса аграрне реформе и колонизације, као и развоја и раста Суве Реке,⁶ тј. њене административно-управне функције као среског средишта.⁷ Након проширења главне улице и изградње неколико зграда за смештај државних надлештава, указом краља Александра Карађорђевића она је 24. јануара 1929. године променила дотадашњи статус и од сеоског насеља прерасла у варошицу (Варошице Градско и Сува Река, *Време*, 25. I 1929, 2).

Осим Среског начелства, у њој су се налазили жандармеријска станица, Пореска управа, Финансијска управа, Пошта са телеграфом и Здравствена станица.⁸ Временом је израстала у привредно средиште Подгора у коме је 1940. године пословало неколико трговинских и занатлијских радњи (по три пекарске и поткивачке и по једна обућарска, коларска, посластичарска, ковачка и берберска) две кафане, а годину дана раније установљен је пазарни дан који се одржавао сваког уторка на који су, сем сељаштва из околине, долазили и сељаци из Горе, Опоља, Сиринићке жупе, као и трговци и занатлије из Призрена, Баковице, Урошевца, Липљана и Ораховца (Краснићи, 1959, стр. 86). Почетком четврте деценије прошлог века она је добила и модерни водовод (Almanah Kraljevine Jugoslavije – Opšta uprava: banovine, srezovi, opštine, gra-

⁶ Развоју Суве Реке нанет је озбиљан ударац 24. октобра 1926. године, када је насеље захватио пожар који се проширио великом брзином. Том приликом страдало је 58 кућа, око 15 вагона пшенице, 20 вагона кукуруза и велики број стоке. У пожару је живот изгубила и једна жена арбанашке националности док је покушавала да спасе новац из куће захваћене пожаром (Велики пожар у Сувој Реци, *Правда*, 26. X 1926, 4).

⁷ Средином маја 1926. године новинар београдског листа „Време“ приликом пропутовања кроз Суву Реку записао је: „Сува Река, село пусто и без живота, са мумијама арнаутских жена и високим, коштуњавим и дивљим арнаутским старешинама међу којима стрчи Рам Блаца, са поглаварством и жандармеријском станицом, пружа нам сву беду језиве прошлости“ (Данас почиње претрес по кадашкој афери, *Време*, 17. V 1926, 5).

⁸ Здравствена станица формирана је 1929. године (Хигијенски завод у Скопљу и његова улога у борби против маларије, *Правда*, 14. VIII 1934, 4).

dovi, 1932, стр. 376), а 12. јула 1938. године освећена је новоизграђена православна црква „Светог Петра и Павла“, подигнута у спомен краља Александра Карађорђевића.⁹ Са циљем модернизације и поспешивања пољопривредне производње,¹⁰ почетком фебруара 1931. године основана је Пољопривредна кредитна задруга,¹¹ формиран расадник воћних калемова, а почетком марта 1939. године са радом је започела и Подружница „Српског пољопривредног друштва“.¹²

У погледу саобраћајне повезаности са окружењем и другим деловима земље, кроз Подгорски срез је пролазио државни пут Ниш – Житорађа – Прокупље – Белољин – Куршумлија – Подујево – Приштина – Липљан – Штимље – Сува Река – Призрен – Жур – државна граница са Албанијом (Краљ је потписао законе о државним и самоуправним путевима, *Време*, 10. V 1929, 5). Током друге половине четврте деценије XX века кроз Суву Реку пролазиле су аутобуске линије према Урошевцу, Призрену и Пећи.¹³ Акцијом државних органа до почетка 30-их година XX века све сеоске општине биле су повезане са средиштем среза „колским друмовима, тако да се аутомобилом може лако путовати“ (Напредак Среза Сува Река, *Време*, 14. X 1930, 8).

Најближа железничка станица налазила се у Урошевцу, удаљеном четрдесетак километара и на њу је била упућена писмоно-

⁹ Приликом освећења епископ рашко-призренски Серафим одржао је надахнут говор у коме је, поред осталог, нагласио: „Овде, на овом месту где се некада није могло помислити на подизање цркве, ви сте подигли овај свети храм. Овде, где се некада није смело проговорити српски, није се смело Србин бити, ви сте подигли ову највећу светињу.“ (У Сувој Реци г. Серафим осветио нову цркву, *Правда*, 14. VII 1938, 8; Освећена је црква „Св. Петра“ у Сувој Реци, *Правда*, 16. VII 1938, 9).

¹⁰ По плодности земљишта и повољним условима за узгој пшенице, кукуруза и других житарица, посебно су се истицала села: Ђиновце, Дворане, Селогражда и Грековце (*Zemlja i klima u Staroj Srbiji i Mačedoniji, Beogradske novine*, 1. VII 1917, 4).

¹¹ Преглед „Службених новина“, *Време*, 12. II 1931, 2.

¹² Нове пољопривредне подружине, *Тежак*, 15. IV 1939, 253; Извод из записника Управног одбора Српског пољопривредног друштва, *Тежак*, 15. IV 1939, 318.

¹³ У 1937. години везу Суве Реке са овим местима одржавало је два пута дневно „Вардарско аутомобилско предузеће браће Поповић“ из Скопља, а почетком 1939. године на релацији Урошевац-Призрен-Баковица-Пећ и обратно путнике је, два пута на дан, превозило и Аутобуско предузеће „Ловћен“, власника Божа Рогошића из Урошевца (В. А. П. Вардарско Аутомобилско Предузеће, *Време*, 24. VI 1937, 4; Аутобуско предузеће „Ловћен“, *Правда*, 21. I 1939, 16).

сна и пакетска служба поште Сува Река (Хапшење закупца поште због утаје, *Правда*, 26. VIII 1933, 11).

Покретањем обухватног, амбициозно замишљеног пројекта аграрне реформе и колонизације на просторима Косова и Метохије,¹⁴ југословенске државне власти настојале су да, гледајући с подозрењем на искрено прихватање нове државне организације од стране огромне већине арбанашке популације, повећају бројност словенског становништва „на терену“. Стога су покренуле замашну кампању насељавања Косова и Метохије и простора Вардарске Македоније претежно српским становништвом са простора „предкумановске“ Србије, Црне Горе, Херцеговине, Босне, Лике, Босанске Крајине и других сиромашних динарских области. Подручје Подгорског среза било је једно од оних који су, као „неуралгичне тачке“, били предмет посебне пажње државних органа надлежних за реализацију овог, како се сматрало, стратешког задатка (Павловић, 2011, стр. 50). Према неким статистичким подацима, до 1940. године на овом терену насељено је 120 породица са 600 чланова домаћинства, од чега је 595 било лица српске, а пет хрватске националности. Њих 560 (112 породица) било је тзв. обичних колониста, а 40 (осам породица) који су били чланови домаћинства оних који су земљу добили као добровољци у јединицама српске војске у Првом светском рату (Славковић-Мирић, 2018, стр. 243). Колонисти су, како наводе подаци државних органа надлежних за спровођење аграрне реформе и колонизације с почетка 1941. године, чинили 3,7% становништва Подгорског среза (Павловић, 2011, стр. 76).

Истраживања професора Милована Обрадовића показала су да је на терену Подгорског среза процес аграрне реформе и колонизације спровођен у 13 насеља и то: Дуљу (30 породица), Саврову (четири породице), Топличану (26 породица), Биновцу (15 породица), Грековцу (11 породица), Семетишту (седам породица), Трњу (17 породица), Нетребишту (две породице), Широком (13 породица), Сувој Реци (пет породица), Раштану (седам породица), Косанчићу (23 породица) и Лешану (седам породица) (Obradović,

¹⁴ Водећи историчари из редова албанске народности у социјалистичкој Југославији квалификовали су овај пројекат као облик „великосрпске асимилаторске политике“, спровођен с циљем „не само да измени национални састав становништва Косова на штету Албанаца, већ и да, ослањајући се на експоненте режима, код овог дела словенског становништва обезбеди друштвено-економске и политичке позиције хегемоније великосрпске буржоазије и у овом делу Краљевине Југославије“ (Hadri, 1976, стр. 41).

1981, стр. 305–306). Највећи број колониста потицао је са простора Топлице, Жупе и копаоничког краја, а у мањој мери насељаване су и породице из Црне Горе, Босне и Херцеговине и других делова Косова и Метохије. Међу колонистима била је и једна породица „Белих Руса“, емиграната из Русије након Октобарске револуције (Славковић-Мирић, 2018, стр. 249).

До почетка 1937. године у Подгорском срезу изграђене су 73 колонијалне куће, од чега је 20 подигнуто државним новцем, а 53 властитим средствима колониста (Славковић-Мирић, 2018, стр. 243). Дobar део насељеничких породица увећавао је временом своје земљопоседе добијене кроз аграрну реформу куповином од локалних Арбанаса.

Негативно културно наслеђе проистекло из вишевековне османлијске владавине и аутархичног верског конзервативизма већинске арбанашке популације, за последицу је имао низак културно-просветни ниво. Почетком четврте деценије XX века свега 794 особа – 700 мушког и 94 женског пола – умело је да чита и пише, док је број одраслих особа које нису биле писмене износио 10.030 – 4.539 мушкараца и 5.491 жена (Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine, knj. III, Prisutno stanovništvo po pismenosti i starosti, 1938, стр. 103). Државне власти су настојале да овако поражавајуће стање поправе ширењем мреже четвороразредних основних школа. До 1931. године оне су отворене у Блацу, Ђиновцу, Лешану, Муштутишту, Сувој Реци, Нишору, Поповљану и Студенчану.¹⁵ Посебно велика пажња придавана је ушколовавању малишана арбанашке националности, јер се сматрало да ће се просветним деловањем међу овом популацијом, уз поштовање религијских осећања и омогућавање наставе на матерњем језику, постићи њена већа лојалност југословенској држави.¹⁶ Важну улогу на плану ширења писане речи и свеопште културе имала је и Народна књижница и читаоница, основана у

¹⁵ Учитељску дужност у то време у Блацу обављао је Вулић Светозар, у Лешану Цветко Шутаковић, Студенчану Богољуб Милошевић, Нишору Блажо Лекић, Муштутишту Саво Јовановић, Петар Радуновић и Милева Павловић, Сувој Реци брачни пар Чемерићи – Саво и Ангелина и у Ђиновцу Мина Николаидес (Prosvetni šematizam Kraljevine Jugoslavije, 1932, стр. 1331–1332).

¹⁶ Тако су почетком 1929. године на дужност вероучитеља за ученике муслиманске вероисповести, решењем државних просветних органа постављени Шаџир Мухарем, у школама у Дворану и Сувој Реци и Назиф Неџић, у школама у Лешану и Ђиновцу (Вршење вероучитељске дужности, *Просветни гласник*, 1. IV 1929, 352).

Сувој Реци 29. децембра 1929. године (Књижница у Сувој Реци, *Време*, 31. XII 1929, 7).

* * *

Априлски рат 1941. године, односно напад Немачке и Италије на Краљевину Југославију, српски живаљ на Косову и Метохији ставио је на велика искушења. Наиме, још у првим данима рата, на миг својих племенских главара, утицајних појединаца из редова некадашњег беговата и појединих верских ауторитета, како муслиманских тако и римокатоличких,¹⁷ започели су оружани напади локалних Арбанаса на јединице југословенске војске и жандармерије, чиновнике државних надлештава, али и српски живаљ, нарочито колониистичке породице.

Уочи рата на територији Подгорског среза били су лоцирани делови Косовске дивизије југословенске војске, чија се концентрациска просторија, према ратном плану Р-41, налазила на потезу Пећ – Ђаковица – Призрен – село Враниште – село Штимље. Услед неповерења власти према расположењу локалних арбанашких војних обвезника – резервиста, борбени састав дивизије попуњаван је, у великој мери, резервистима из Шумадије, Црне Горе и Херцеговине, тако да је попуњеност њених јединица у моменту почетка агресије на Краљевину Југославију износила око 75% (Велојић, 2014, стр. 233).

Брз продор немачких јединица из правца Бугарске и њихов пробој кроз Качаничку клисуру 9. априла, угрозио је позадину Косовске дивизије која је покушавала наступање на граничном појасу према Албанији. Такође, већ другог дана рата, као последица италијанско-немачке пропаганде, у околини Суве Реке забележено је низ напада локалних арбанашких група на мања одељења и јединице Косовске дивизије. Да би их сузбила и зауставила продор Немаца из правца Штимља ка Призрену, дивизијска команда је 8. априла у рејон Суве Реке упутила два батаљона резервне војске, а током ноћи 8/9. априла 4. батаљон 31. пешадијског пука са

¹⁷ Већина њих је још током 30-их година прошлог века ступила у илегалну сарадњу са италијанском обавештајном службом која је деловала на територији Албаније, добијајући од ње инструкције за рад и значајна новчана средства. О томе видети више: Branko Petranović, *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939-1945*. (Београд: Војноиздавачки и новински центар, 1992); Милица Бодрожић, Арбанашка политичка емиграција са Косова и Метохије у Албанији и њен рад на разбијању Југославије, *Космет*, 1, Приштина, 1991, 187-210; Đorđe Borozan, *Albanci u Jugoslaviji u Drugom svjetskom ratu, Dijalog povjesničara - istoričara*, 3 (Zagreb: Zaklada Friedrich Naumann, 2001), 353-369.

једном батеријом, са задатком да ојача положаје које су у рејону Дуља држали делови 335. резервног пука и 7. чете 30. пешадијског пука. Међутим, они су брзо поклекли пред снажним налетом претходнице немачке 9. оклопне дивизије, у којој се налазило 30 тенкова. Она се, преко Суве Реке, по хладном времену са кишом и снегом, готово без икаквог отпора, пробила до Призрена, запосевши положаје у граду на Бистрици у вечерњим сатима.¹⁸

Тежећи да консолидује своје снаге, команда 3. армијске области, чије јединице је требало да онемогуће немачко наступање на Косову и Метохији, покушала је са прегруписавањем, реорганизацијом и променом неких команданата. Тако је од неких јединица које су биле под њеном командом и делова Косовске дивизије формирана „Санџачка војска“, у чији састав су ушле и новоосноване „Метохијске трупе“, за чијег заповедника је постављен генерал Милутин Миленковић, дотадашњи командант Косовске дивизије (Велојић, 2014, стр. 237). Главни задатак „Метохијских трупа“ био је да затворе пролаз немачким снагама на правцима: Црнољево – Лапушник – Дреница – Рудник, Црнољево – Сува Река – Лапушник – Баковица и Косовска Митровица – Пећ. Након што се немачка претходница, из страха да не буде опкољена од стране два југословенска пука која су се налазила у околини града на Бистрици, повукла ка Урошевцу (Антонијевић, 2017, стр. 405), делови „Метохијских трупа“ ушли су 11. и 12. априла у Призрен, да би потом, наредних недељу дана, водили тешке борбе са њима и арбанашким побуњеницима, којима је долазак Немаца значао „ветар у једра“ (Aprilski rat 1941, 1987, стр. 838). У зору 13. априла 3. батаљон 335. пешадијског пука, 7. чета 30. пешадијског пука и противоклопна чета, мада у непотпуном саставу, започели су противнапад на правцу Призрен – Сува Река – Дуље, успевши да, упркос петоколонашког непријатељског држања арбанашког живља, овладају Сувом Реком. Међутим, пристизање јединица немачке 5. оклопне дивизије из правца Приштине и Липљана, којима су здушно у помоћ притекли локални Арбанаси, приморало је југословенске јединице на одступање (Terzić, 1982). Већ 13. априла немачке трупе поново су продрле до Призрена и наредног дана га ставиле у потпуности под своју контролу (Антонијевић, 2017, стр. 63), након чега је било јасно да је сваки даљи отпор постао излишан (Борозан, 1995, стр. 286).

¹⁸ Немци су приликом овог продора изгубили свега један тенк и два камиона (Terzić, 1982).

Након капитулације југословенске војске 17. априла 1941. године, у складу с договореним детаљима окупационе поделе територије Краљевине Југославије између Немачке и Италије, подручје Подгорског среза ушло је у састав италијанског окупационог подручја, односно на основу „Декрета бр. 165“ од 22. јула 1941. године припојено протекторату „Великој Албанији“. Управна власт организована је на нивоу потпрефектуре која је, уз оне у Драгашу, Ораховцу и Баковици, била саставни део префектуре Призрен (Zbornik dokumenata i podataka NOR-a, 1960, стр. 18).

* * *

Чињеница да је већина Срба, војних обвезника са Косова и Метохије, како „староседелаца“ тако и колониста, била мобилисана у јединице југословенске војске, олакшала је оружану побуну Арбанаса на читавом његовом подручју (Antoniјевић, 2004, стр. 355). Оружјем које су брижљиво скривали након Балканских и Првог светског рата, Арбанаси су, како муслимани, тако и римокатолици, покренули општи напад на Србе (Пејин, 2004, стр. 24). На удару њиховог терора најпре су се нашли они који су на територију среза Подгорског насељавани у оквирима процеса аграрне реформе и колонизације, државни чиновници, жандарми и просветни радници.

Продор колоне немачке 9. оклопне дивизије која је већ 9. априла прегазила одбрамбене положаје југословенске војске у Црнољевској клисури и прешавши превој Дуље ушла у Суву Реку, био је сигнал локалним Арбанасима да крену у акцију. Група њих, коју су организовали бивши народни посланик Бећир Сејфуловић,¹⁹ председник општине и локални барјактар Арслан Сејда²⁰ и општински деловођа, извесни Алија, започела је са нападима на југословенске војнике и колонистичка домаћинства.²¹ Далеко

¹⁹ У неким документима, тј. сведочењима жртава арбанашког терора, наведено је презиме Сејфула, а негде се помиње и као „Рецеповић“. За председника општине биран је у два наврата, 1933. године на листи Југословенске националне странке, а 1936. године на листи Југословенске радикалне заједнице (Резултати општинских избора у Вардарској, Зетској и Дравској бановини, *Правда*, 17. X 1933, 5; Дефинитивни резултати општинских избора у Вардарској бановини, *Време*, 8. XII 1936, 11).

²⁰ „Суворечки барјак“ обухватао је 42 села у Подгору и Подримљу и крајем XIX века бројао је 1.048 кућа (Краснићи, 1959, стр. 84).

²¹ „Борба се је водила више него на фронту, убијали су нашу војску и свлачили одела и остављали их само у вешу“ (АКИМ, Комисија за утврђивање злочина

малобројнији припадници Жандармеријске станице у Сувој Реци покушавали су безуспешно да им се супротставе. Према сведочењу Драгољуба Миленковића, пекара из Суве Реке, пред немачку колону изашла је арбанашка делегација превођена сином Рам Блаце, бившег народног посланика, која је „Србе толико опањкала толико да нас нису хтели Немци ни најмање узети у заштиту. Тек тада је Арнаутима било добро дошло – убијали су Србе и пљачкали, тако да ни један мушкарац није смео да изађе из куће“.²² У тим нападима убијена су два житеља суворечке општине, мештани засеока Широко, Миленко Јевтић²³ и Љубомир Бојовић.²⁴ Покушај групе југословенских војника предвођених пуковником Божом Новаковићем да сузбију нападаче и уђу у Суву Реку, након целодневне борбе ипак није успео.²⁵

Капитулација југословенске војске пружила је простор арбанашким пљачкашким групама да ради застрашивања и подстицања

окупатора и његових помагача – из архиве Милана Ђ. Недића, кутија бр. 2, Записник о саслушању Милице Вујић из Суве Реке, састављен у Градском поглаварству у Крушевцу, 23. II 1942).

²² АКМ, Комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача – из архиве Милана Ђ. Недића, кутија бр. 2, Записник о саслушању Драгољуба Миленковића из Суве Реке, састављен у Градском поглаварству у Крушевцу, 25. II 1942.

²³ Према сведочењу Милане Јевтић, ово убиство извршила је група Арбанаса из Суве Реке и општине сопинске, на чијем челу су били Дин Дуља, Мусли Имер и Реца Бафтија. „Они су нас напали дању и тражили да се одмах изгубимо и раселимо одакле смо и дошли, јер ће нас све побити. Како су ми убили мужа и ове друге, то смо се сви уплашили и разбегали куд који. Од целокупне своје имовине ништа нисмо могли да донесемо, већ су све Арнаути опљачкали, јер је тамо остало, већ смо само голе душе пренели“ (АКМ, Комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача – из архиве Милана Ђ. Недића, кутија бр. 2, Записник о саслушању Милане Јевтић из Суве Реке, састављен у Начелству среза Косаничког у Куршумлији, 2. VII 1941).

²⁴ Бојовић је убијен на кућном прагу док је покушавао да из амбара понесе извесну количину жита за пут. Убиство су извршила двојица Арбанаса из Слапужана (АКМ, Комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача – из архиве Милана Ђ. Недића, кутија бр. 2, Записник о саслушању Данице Бојовић из Суве Реке, састављен у Начелству среза Косаничког у Куршумлији, 1. VII 1941).

²⁵ Том приликом, у знак одмазде, војници су запалили неколико арбанашких кућа у селу Ђиновцу, међу којима и кућу председника суворечке општине Арслана Сејде (АКМ, Комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача – из архиве Милана Ђ. Недића, кутија бр. 2, Записник о саслушању Данице Бојовић из Суве Реке, састављен у Начелству среза Косаничког у Куршумлији, 1. VII 1941).

на исељавање, започну са масовним нападима на колониистичка домаћинства, пуцајући и бацајући бомбе, палећи стогове сена и сламе, насрћући физички, посебно на усамљена и од осталих насељеничких комплекса удаљена српска домаћинства. По унапред осмишљеном сценарију, који је био готово идентичан у свим насељима у којима су живели колонисти, „курир или групе од неколико човека или целе руље, дођу пред кућу, дају најкраћи рок од 2 до 24 сата; гомиле пиште из пиштаљки, пуцају из пушака, бацају бомбе, вичу, пљачкају испред очију ствари из кућа и одгоне стоку, негде одмах одваљују врата и прозоре, а негде, догме, туку и убијају. Свуда типична претња: 'Ако не одете, све ћемо вас поклати!'“ (Јевтић, 2007, стр. 176). Према исказу Милоша Антонијевића из Косанчића, „Арнаути су имали читаву организацију за исељавање Срба и главни вођа им је био Бећир Сејфуловић, бивши народни посланик из среза, а помагачи су му Сејдо Арслан Бајрамовић, председник општине суворечке, браћа Садик и Јакуп Аметовић, Шаиб Раштана, Мула Нури хоџа и Зумбер из Ђиновца и Ђамил, председник општине из Муштушта, бивши бански већник. Ово су главна лица која су организовала покрет; они су имали своје агенте који су купили качаке и Арнауте из свих крајева и подстрекавали их на бунт“ (Јевтић, 2007, стр. 177).

На мети арбанашких пљачкашких група нашле су се и мање групице војника поражене југословенске војске или појединци који су успели да избегну заробљавање и преко територије Подгорског среза се враћали својим кућама. Њих су сачекивали у заседама, разоружавајући их и одузимајући им муницију и другу војничку опрему.²⁶

Ретки су били примери када би се неко од Арбанаса одлучио да узме у заштиту своје комшије Србе, као што је то урадио извесни Риза из Лешана, који је 12. априла 1941. године спречио сународнике да ликвидирају Богосава Гајића из засеока Широко, али је Гајић са породицом ипак био принуђен да избегне са свог имања, успевши да потера са собом нешто стоке.²⁷ Краткотрајну заштиту

²⁶ Тако су у близини села Косанчића на препад заробили шест запрежних кола натоварених храном и другим војничким потрепштинама, а у плену се нашло и шест митраљеза и један дрдски топ (АКМ, Комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача – из архиве Милана Ђ. Недића, кутија бр. 2, Записник о саслушању Чедомира Шиндића из Косанчића, састављен у Испостави среза Прокупачког у Блацу, 26. VI 1941).

²⁷ Гајићу су потом порушили кућу и опљачкали сву имовину (АКМ, Комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача – из архиве Милана Ђ. Недића, кутија бр. 2, Записник о саслушању Богосава Гајића из Суве Реке, састављен у Начелству среза Косаничког у Куршумлији, 30. VI 1941).

укућанима Тихомира Михајловића из Ђиновца пружио је Матош Тумовић, Арбанас римокатолик из Селогражде, чувајући их две седмице у својој кући, након чега су избегли, без ичега, у околину Рековца.²⁸ У одбрану својих суседа, породице Светислава Јовановића из Семетишта, стали су Алија Реџеп и Раман Фејзула,²⁹ а породица Јована Лазића из Ђиновца неколико дана боравила је у кући Алита Демировића, узалуд покушавајући да се врати на своје узурпирано имање.³⁰

Појединим колонистима, којима је, ради организовања самоодбране, из војних магацина уочи рата било подељено наоружање и муниција, успевало је да на кратко одбију почетни напад на њихова домаћинства, али би након тога, под притиском далеко бројнијих нападача, морали да се евакуишу, као што је то био случај са Божом Мартиновићем из Суве Реке.³¹ На удару арбанашких пљачкаша у Сувој Реци нашла се и зграда основне школе, коју је учитељ Петар Радуловић, по повратку из војне јединице у којој је био мобилисан, затекао потпуно демолирану („нисам ништа затекао, јер је све било разграбљено“).³² О размерама злочина у овом месту сведочи потресни исказ Ранђела Голубовића, који је избегао у мају месецу 1941. године: „Гледао сам својим очима како Арнаути у срезу Подгорском убијају Српски народ и одузимају им имовину. Призор је био страшан, како су Арнаути на

²⁸ АКИМ, Комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача – из архиве Милана Ђ. Недића, кутија бр. 2, Записник о саслушању Тихомира Мијаиловића из Ђиновца, састављен у Начелству среза Левачког у Рековцу, 4. VII 1941.

²⁹ АКИМ, Комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача – из архиве Милана Ђ. Недића, кутија бр. 2, Записник о саслушању Светислава Јовановића из Суве Реке, састављен у Начелству среза Косаничког у Куршумлији, 1. VII 1941.

³⁰ АКИМ, Комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача – из архиве Милана Ђ. Недића, кутија бр. 2, Записник о саслушању Јована Лазића из Ђиновца, састављен у Суду општине влајковачке Среза копаоничког, 9. VII 1941.

³¹ Мартиновић је пружио жесток отпор, користећи сем пушчане палбе и ручне бомбе, при чему је ранио седморицу нападача. Након тога се пресвукао у женско одело и побегао (АКИМ, Комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача – из архиве Милана Ђ. Недића, кутија бр. 2, Записник о саслушању Видосава Веселиновића из Суве Реке, састављен у Начелству среза Косаничког у Куршумлији, 1. VII 1941).

³² АКИМ, Комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача – из архиве Милана Ђ. Недића, кутија бр. 2, Записник о саслушању Петра Радуловића из Суве Реке, састављен у Начелству среза Трстеничког у Трстенику, 7. VII 1941.

зверски начин клали и убијали Србе. Гледао сам такођер својим очима како Арнаути у срезу Подгорском руше и пљачкају наше св. Цркве и манастире. Посматрао сам и то како Арнаути врше велике нужде по нашим црквама и ломе св. Иконе. Мене су боли иглама и били и посипали водом врелом. Гледао сам како Арнаути муче малу децу, бацају их у вис и дочекују на бајонете, затим камама секу. Врисак и плач деце био је ужасан“.³³

На насељеничке куће у Биновцу, њих 11, комшије Арбанаси, предвођени хоћом Нуредином Хаџи Аљитом и Осман Дином, на-срнули су још током трајања Априлског рата.³⁴ Већ 8. априла 1941. године, заузели су месну Жандармеријску станицу, у којој је била ускладиштена већа количина оружја и муниције, нате-равши жандарме на повлачење и убивши мештанина Александра Максимовића.³⁵ Неколико дана касније убијен је и Радисав Вишњић,³⁶ досељеник из околине Куршумлије, а претучени су Алемпије Тимотијевић, Новица Максимовић и Јован Лазић, тако да су, у страху за своје животе, Срби избегли у колонистичко насеље Нову Шумадију, да би убрзо морали и одатле да се евакуишу за Призрен, покушавајући да добију заштиту тамошњег итали-јанског гарнизона.³⁷

У Дуљу је 18. априла 1941. године група од двадесетак Арбанаса предвођених Ђазимом Рамадановићем, председником општинске управе, обишла сва насељеничка домаћинства, захтевајући

³³ АКМ, Комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача – из архиве Милана Ђ. Недића, кутија бр. 2, Допис Српског православног манастира Суводол Православном архијерејском намеснику Андрејевачком, 5. XII 1941.

³⁴ АКМ, Комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача – из архиве Милана Ђ. Недића, кутија бр. 2, Записник о саслушању Нестора Кара-лића из Биновца, састављен у Начелству среза Жупског у Александровцу, 2. VII 1941.

³⁵ АКМ, Комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача – из архиве Милана Ђ. Недића, кутија бр. 2, Записник о саслушању Јована Лазића из Биновца, састављен у Суду општине влајковачке среза Копаничког, 9. VII 1941.

³⁶ Убиство је извршио извесни Реџеп из Биновца (АКМ, Комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача – из архиве Милана Ђ. Недића, кутија бр. 2, Записник о саслушању Радивоја Марића из Биновца, састављен у Начелству среза Косаничког у Куршумлији, 4. VII 1941).

³⁷ АКМ, Комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача – из архиве Милана Ђ. Недића, кутија бр. 2, Записник о саслушању Тихомира Михајловића из Биновца, састављен у Суду општине жупањевачке среза Ле-вачког, 20. II 1942.

да им предају наоружање и одмах се иселе иначе ће, у противном, бити побијени. Како ови захтеви нису били испуњени, већ наредног дана започели су оружани напади. Том приликом, због тога што је покушао да се супротстави пљачкашима, убијен је из пушке Будимир Младеновић, двадесетосмогодишњак родом из села Извора код Сврљига, а рањен дванаестогодишњи дечак Миладин Радовановић, који је доцније подлегао повредама.³⁸ Како у свом исказу сведочи Милослав Мијачић, кога су са имања протерала браћа Куртишевић – Ајдин и Јашар – с образложењем да је направио кућу на њиховом имању, „по селу је била пљачка, народ је бегао, а куће су рушили“.³⁹ Ретки су били они којима је пошло за руком да са собом понесу по нешто од одеће и потеряју у избеглиштво по које грло стоке,⁴⁰ док је већина била судбине Павла Радосављевића („од целокупне своје имовине нисам спасао ништа, нити пак пренео, већ голу душу са својим члановима породице“).⁴¹

Прва жртва напада групе Арбанаса из Ђиновца предвођених Смаил Дином, месним хоџом Нуредином, Зумбером Шашиваром, Шаип Суљом, Јусуфом Усеином и Зефиром Авдулом и Суљом Авдулом на колонисте у селу Топличанима, био је сеоски кмет Арса Илић, капетан I класе у пензији, један од најугледнијих Срба у срезу. Њега су, скупа са Миленком Јевтићем из Широког, везали и тукући их кундацима одвели у село Враниће, где су их 19. априла убили.⁴² Илићево тело је, након мучења, бачено у

³⁸ Младеновићев убица је Јупа Демировић из села Блаца (АКИМ, Комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача – из архиве Милана Ђ. Недића, кутија бр. 2, Записник о саслушању Станка Радовановића из Дуља, састављен у Начелству среза Косаничког у Куршумлији, 30. VI 1941).

³⁹ АКИМ, Комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача – из архиве Милана Ђ. Недића, кутија бр. 2, Записник о саслушању Милослава Мијачића из Дуља, састављен у Начелству среза Косаничког у Куршумлији, 3. VII 1941.

⁴⁰ То је успео Милосав Мијачић, избегавши са воловском запрегом, мада му је у домаћинству остало још осам говеди, десет оваца и целокупно покућство и алат – Исто.

⁴¹ АКИМ, Комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача – из архиве Милана Ђ. Недића, кутија бр. 2, Записник о саслушању Јанка Јанковића из Дуља, састављен у Начелству среза Косаничког у Куршумлији, 30. VI 1941; АКИМ, Комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача – из архиве Милана Ђ. Недића, кутија бр. 2, Записник о саслушању Павла Радосављевића из Дуља, састављен у Начелству среза Косаничког у Куршумлији, 4. VII 1941.

⁴² Према сведочењу Илићевог сина Десимира, убиство је извршио Смаил Дина.

кречану, а глава одсечена, натакнута на колац и ношена кроз суседна села ради застрашивања и ширења панике међу Србима.⁴³ Богосаву Тодоровићу, родом из Баћоглаве код Куршумлије, ова група је наредила да се одмах исели, јер ће у противном бити убијен, казавши му да имање, површине од нешто мање од 10 ха, од тог тренутка није његово, јер је „дошло њихово време“.⁴⁴ Према сведочењу Влајка Нешића, родом из Данковића код Куршумлије, „наоружани Арнаути дошли су у наше село и стали да пуцају на српски живаљ, наређујући да се свако има у року од два сата иселити, иначе ће све побити. [...] Арнаути су цео наш живаљ отерали са имања, а сву њихову покретну имовину опљачкали, те оно нашег народа што је умакло испод арнаутског ножа изнело је само голу душу и ништа више“.⁴⁵ У сличном тону је и исказ Павла Ђорђевића, који је рекао: „Насељенике су били и мучили. Остао је читав само онај ко је побегао. Насељено село Топличане сада уопште не постоји, као и да није ни било“.⁴⁶

Колонистичка домаћинства у Семетишту наоружани локални Арбанаси предвођени сеоским хоцом Муаремом Рецеповићем, Вејсел Сулејманом, Меметом Бећиром, Аслан Фазлијом, Амдијом Синаном, Османом Бајрамом, Алил Ибрахимом, Меметом Ибрахимом и Бислим Зумбером, напали су још током Априлског рата.

Приликом напада на домаћинство Илића рањена је била и његова мајка, коју су након тога пренели у болницу у Призрен. Илићима су порушене две куће и опљачкано 10 грла говеда, 15 оваца, жито и сво покућство (АКиМ, Комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача – из архиве Милана Ђ. Недића, кутија бр. 2, Записник о саслушању Десимира Илића из Топличана, састављен у Начелству среза Косаничког у Куршумлији, 3. VII 1941).

⁴³ АКиМ, Комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача – из архиве Милана Ђ. Недића, кутија бр. 2, Записник о саслушању Милована Каралића из Ђиновца, састављен у Начелству среза Жупског у Александровцу, 2. VII 1941.

⁴⁴ АКиМ, Комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача – из архиве Милана Ђ. Недића, кутија бр. 2, Записник о саслушању Богосава Тодоровића из Топличана, састављен у Начелству среза Косаничког у Куршумлији, 9. VII 1941.

⁴⁵ АКиМ, Комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача – из архиве Милана Ђ. Недића, кутија бр. 2, Записник о саслушању Влајка Нешића из Топличана, састављен у Начелству среза Косаничког у Куршумлији, 30. VI 1941.

⁴⁶ АКиМ, Комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача – из архиве Милана Ђ. Недића, кутија бр. 2, Записник о саслушању Павла Ђорђевића из Топличана, састављен у Суду општине сипићке, Среза лепеничког, 28. II 1942.

Користећи свеопшти метеж, опкољавали су их, саопштавајући Србима да се одмах иселе, иначе ће, у противном, бити побијени.⁴⁷ Према исказима избеглица из Семетишта, упркос претњама, нико ипак није био убијен, али су их Арбанаси тукли и злостављали, пљачкајући њихову покретну имовину и рушећи им куће („мрцварили су нас и кињили, како се уопште не може замислити и сви су пљачкали, ко је шта пре могао да уграби, тако да смо остали без игде ичега“), тако да су последњи од њих напустили село 20. априла 1941. године.⁴⁸

Два дана након капитулације југословенске војске, 19. априла 1941. године, започео је прогон колониста из села Пећана. Група Арбанаса коју су организовали Сејда Аслан из Суве Реке, Садик и Јакуп Аметовић из Пећана, Мурсељ Авдул и Таир Јонуз и извесни Шаип из Раштана, насрнула је на колониистичке куће, истерујући их и пљачкајући.⁴⁹ Истога дана на њиховој мети нашли су се и Срби из Лешана, удаљеног око 6 км јужно од Суве Реке, којима није дозвољено да у избеглиштво понесу ништа од покретног иметка, осим неколико грла ситне стоке.⁵⁰

⁴⁷ АКМ, Комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача – из архиве Милана Ђ. Недића, кутија бр. 2, Записник о саслушању Светислава Јовановића из Семетишта, састављен у Начелству среза Косаничког у Куршумлији, 1. VII 1941.

⁴⁸ АКМ, Комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача – из архиве Милана Ђ. Недића, кутија бр. 2, Записник о саслушању Момира Лазића из Семетишта, састављен у Начелству среза Косаничког у Куршумлији, 2. VII 1941; АКМ, Комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача – из архиве Милана Ђ. Недића, кутија бр. 2, Записник о саслушању Стаменка Маринковића из Семетишта, састављен у Начелству среза Косаничког у Куршумлији, 2. VII 1941; АКМ, Комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача – из архиве Милана Ђ. Недића, кутија бр. 2, Записник о саслушању Радашина Ристића из Семетишта, састављен у Начелству среза Косаничког у Куршумлији, 3. VII 1941.

⁴⁹ АКМ, Комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача – из архиве Милана Ђ. Недића, кутија бр. 2, Записник о саслушању Михаила Петровића из Пећана, састављен у Испостави среза Прокупачког у Блацу, 26. VI 1941.

⁵⁰ „Покушао сам да извезем ствари и стоку, али ми то није дао Дестан Азирковић, јер је сву стоку као и ствари задржао за себе говорећи да је ово њему потребно, а да ја идем ако мислим да изнесем главу. У путу су пуцали на нас јер је једна жена била потеряла овце, те су јој једну узели, а ресто смо задржали“. – АКМ, Комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача – из архиве Милана Ђ. Недића, кутија бр. 2, Записник о саслушању Вукоја Младеновића из Лешана, састављен у Испостави среза Прокупачког у Блацу, 26. VI 1941.

Двадесетог априла 1941. године, на Велуку суботу, талас терора заплуснуо је и колонистичко насеље Косанчић у близини Суве Реке. Две групе Арбанаса, једна коју су предводили Реџеп Зејнуловић и Асан Амит, и друга коју су организовали Авдија Гега, са сином Бејтулом, Реџа Шабан и Ћеркин Зуна из Студенчана, кретале су се од куће до куће, пућајући у ваздух и подврискујући, саопштавајући колонистима да се иселе у најкраћем року, иначе ће бити побијени. Оне који су покушали да им се супротставе, макар и вербално, попут Славка Стефановића, Јездимира Антонијевића, Вучка Николића и Радомира Николића, брутално су претукли, док је Велимиру Антонијевићу пошло за руком да побегне у оближњу шуму.⁵¹

Прогон, пљачку и друге облике терора над Србима из села Трња, у коме је живело 18 колонистичких породица, спроводила је група од 40-ак Арбанаса којима су командовали Адем Воца са синовима Хусеином и Рамаданом из Самодраже, Бислим Љатиф, Мемед Љатиф и Шабан Љатиф из Трња и Реџеп Смаил из Лешана. Још 8. априла 1941. године, користећи ситуацију да је њен муж био мобилисан, Муарем Цена и његова браћа из Трња упали су у кућу Саве Милојевић и уз претњу ватреним оружјем („пошто су ми поднели пушку под грло“) наредили јој да се одмах исели. Како се она најпре оглушила о претњу, након неколико сати браћа Цена су се вратили и само захваљујући интервенцији сеоског кмета Бајрама Шабана, успела је да сачува живот и побегне са малолетном децом из села.⁵² На трећи дан Васкрса, 23. априла 1941. године, у сутон, на кућу Аксентија Радојичића, који није хтео да се исели, насрнула је група Арбанаса, о чему је сведочанство оставила његова супруга Гроздана: „У први сумрак опколили су нас наоружани Арнаути у великом броју. Мужа ми Аксентија Радојичића убише из пушака на очима мојим и остатка породице, а нас опљачкаше до голе душе. Покушаше убиство и над сином Вучином, старим 21 годину и на наше запомагање једва му живот опростише. Такође, покушали су и са одвођењем ћерке ми Милеве, старе 14 година и на нашу кукњаву једва смо је спасли. Услед

⁵¹ АКМ, Комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача – из архиве Милана Ђ. Недића, кутија бр. 2, Записник о саслушању Тихомира Миливојевића из Косанчића, састављен у Начелству среза Косаничког у Куршумлији, 1. VII 1941.

⁵² АКМ, Комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача – из архиве Милана Ђ. Недића, кутија бр. 2, Записник о саслушању Саве Милојевић из Трња, састављен у Испостави среза Прокупачког у Блацу, 27. VI 1941.

оваквих поступака, а у интересу голога живота и спаса остатка породице морала сам напустити кућу и имовину“.⁵³ Као жртва арбанашке бестијалности пао је и Раде Вицо, колонизован из околине Требиња. Породицу Димитрија Цветковића протерала је наоружана група предвођена Веселом Зејнелом из села Јанчишта у Подримском срезу, од кога је Цветковић 1929. године купио имање, на коме се населио с породицом. Насилници су им најпре дали рок од 24 часа да се иселе, што су они, из страха за голи живот, након два дана и учинили, не поневши са собом ништа од имовине.⁵⁴ Сличну судбину доживеле су и породице Миладије Савић, Петре Вицо, Милоша Савића, Обрада Тице, Мирослава Тошића, Војислава Обрадовића, Хранислава Обрадовића, Лепосаве Обрадовић, Благоја Миленковића, Радомира Страхиновића, Драгољуба Митровића, Данице Грујић, Драгољуба Грујића и Војислава Луковића.

Протеривање и пљачку Срба у Грековцу вршило је тридесетак локалних Арбанаса на челу са Шаћиром Куртишем и Брахимом Селимовићем, којима се придружила и група из Кабаша, предвођена Ризом Бајрамовићем. Том приликом убили су Милунку Милојевић, мајку четворо деце, од којих је најмлађе имало само шест месеци, опљачкајући сву имовину породице Милојевић.⁵⁵

Терор Арбанаса и анархија на терену Подгорског среза потраја-ли су до доласка италијанске војске, крајем априла 1941. године. До тада је највећи део колониста био протеран са својих имања,

⁵³ АКиМ, Комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача – из архиве Милана Ђ. Недића, кутија бр. 2, Записник о саслушању Гроздане Радојичић из Трња, састављен у Испостави среза Прокупачког у Блацу, 25. VI 1941.

⁵⁴ Цветковићу су опљачкани два пара волова, осам јунади, кобила са ждребетом, три краве, око 100 оваца, пола вагона кукуруза и пшенице, шиваћа машина, сав пољопривредни алат, намештај и остало покућство („разна друга покретна имовина која је могла да постоји у једној богатој сељачкој кући“) (АКиМ, Комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача – из архиве Милана Ђ. Недића, кутија бр. 2, Записник о саслушању Димитрија Цветковића из Трња, састављен у Начелству среза Косаничког у Куршумлији, 30. VI 1941).

⁵⁵ Осим целокупног покућства, пљачкаши су отерали са собом око 3.000 кг пшенице и кукуруза, 25 оваца, краву с телетом и однели две каце, три дурета, 10 чаброва, вејалицу за жито, око 1.000 кг сена и два стога сламе (АКиМ, Комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача – из архиве Милана Ђ. Недића, кутија бр. 2, Записник о саслушању Серафима Милојевића из Грековца, састављен у Начелству среза Косаничког у Куршумлији, 2. VII 1941).

њихове куће и помоћни објекти опљачкани и порушени до темеља, воћњаци посечени, обрадиво земљиште узурпирано. Од насеља подигнутих током процеса аграрне реформе и колонизације, Косанчића и Топличана, и засеока колониста у појединим селима, попут Широког и Таф Дуља, није остало ни „камен на камену“. Према сведочењу Вукашина Поповића, учитеља из Муштушта, новоуспостављене италијанске власти у почетку су „поступале лепо са нашим живљем, али како их Арнаути често подговарају, то има случајева да кога муче“.⁵⁶ Да непријатељски однос Арбанаса није био уперен само према колонистима, већ и према Србима „староседеоцима“, односно да је иза свега стајала организована намера за спровођење потпуног етничког чишћења, пројектована у врху „Косовског комитета“, потврђује Поповићево сазнање да су Арбанаси припремали покољ преосталог српског живља у срезу Подгорском на дан верског празника Ђурђевдана. План је подразумевао да Арбанаси, обучени у униформе италијанске војске, под изговором сузбијања четничке акције, изврше једновремени синхронизовани препад на српска домаћинства, али су их Италијани спречили у том науму.⁵⁷

НЕОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ   Архив Косова и Метохије – Комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача – из архиве Милана Ђ. Недића

ОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ   Вујичић, М. А. (1914). *Речник месџа у ослобођеној обласџи Сџаре Срџије: љо службеним љодацима*. Београд: Краљевска Српска Државна штампарија.

Дефиниџивни резулџаџи љоџиса сџановниџџва Краљевине Срџа, Хрџаџа и Словенаџа од 31. јануара 1921. љодине (1932). Сарајево: Државна штампарија.

Заџужџине Косова-сџомениџи и знамења срџскоџ народа (1987), Призрен-Београд: Епархија рашко-призренска – Богословски факултет.

Речник месџа Краљевине СХС (1925). Београд: Народна просвета.

Almanah Kraljevine Jugoslavije – Opšta uprava: banovine, srezovi, opštine, gradovi (1932). Zagreb: Nadbiskupska tiskara.

Aprilski rat 1941: zbornik dokumenata (1987). Beograd: Vojnoistorijski institut.

⁵⁶ АКМ, Комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача – из архиве Милана Ђ. Недића, куџија др. 2, Записник о саслушању Серафима Милојевића из Грековца, састављен у Начелству среза Колубарског у Лазаревцу, 9. VI 1941.

⁵⁷ Исто.

Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine, knj. I, Prisutno stanovništvo, broj kuća i domaćinstava (1937). Beograd: Državna štamparija.

Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine, knj. II, Prisutno stanovništvo po veroispovesti (1938). Beograd: Državna štamparija.

Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine, knj. III, Prisutno stanovništvo po pismenosti i starosti (1938). Beograd: Državna štamparija.

Prosvetni šematizam Kraljevine Jugoslavije: osnovna nastava, knj. 1, (1932). Zagreb: Povlašćena nakladna knjižara.

Zbornik dokumenata i podataka NOR-a, tom XIII, knj. 1, Dokumenti jedinica i ustanova Kraljevine Italije (1960). Beograd: Vojnoistorijski institut.

ШТАМПА   Веоградске новине – Београд;
 Време – Београд;
 Правда – Београд;
 Просветни гласник – Београд;
 Тежак – Београд;

ЛИТЕРАТУРА   Антонијевић, Н. (2017). *Косово и Метохија 1941-1945. Јодина – рајни злочини*. Београд: Музеј жртава геноцида.

Антонијевић, Н. (2017). Косово и Метохија у Априлском рату и страдање Срба у првим месецима окупације. *Тојлички зборник*, 2, 59-87.

Борозан, Ђ. (1998). *Велика Алданија: јорџекло-идеје-јракса*. Београд: Војноисторијски институт Војске Југославије.

Велојић, Д. (2014). Косовска дивизија у априлском рату 1941. *Башћина*, 36, 223-242.

Јагодић, М. (2012). *Нови крајеви Србије (1912-1915)*. Београд: Филозофски факултет Универзитета у Београду.

Јагодић, М. (2016). Списак парохија у Рашко-призренској епархији за 1913. годину. *Српске студије*, 7, 368-411.

Јастребов, И. С. (1904). *Стара Србија и Албанија: путевња записки*. *Сјоменик СКА*, ХLI, 36, 1-259.

Јевтић А. (2007). Од Косова до Јадовна – путни записи јеромонаха Атанасија Јевтића. Требиње-Врњци: Манастир Тврдош – Братство Светог Симеона Мироточивог.

Краснићи, М. (1959). Сува Река – антропогеографска испитивања. *Гласник Етнографској инстџијуџа*, VIII, 81-104.

Павловић, А. (2011). *Свакодневни живиј колониџа на Косову и Метохији 1918-1941. Јодине*. Лепосавић: Институт за српску културу.

- Пејин, Ј. (2004). *Запирање Срба у Меџохији 1941-1944*. Исток: Дом културе „Свети Сава“.
- Славковић Мирић, Б. (2018). *Политичке, економске и културне њриликe на Косову и Меџохији 1929-1941*. Београд: Просвета-Принцип.
- Антонијевић, Н. (2004). *Stradanje srpskog i crnogorskog civilnog stanovništva na Kosovu i Metohiji 1941. godine*. У: Н. Г. Fleck i I. Graovac (прир.) *Dijalog povjesničara - istoričara* (355-369). Zagreb: Zaklada Friedrich Naumann.
- Borožan, Đ. (2001). *Albanci u Jugoslaviji u Drugom svjetskom ratu*. У: Н. Г. Fleck i I. Graovac (прир.) *Dijalog povjesničara - istoričara* (353-369) Zagreb: Zaklada Friedrich Naumann.
- Hadri, A. (1976). *Đakovica u Narodnooslobodilačkom pokretu*. Priština: Skupština opštine Đakovica.
- Jovanović, V. (2011). *Vardarska banovina 1929-1941*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije.
- Obradović, M. (1981). *Agrarna reforma i kolonizacija na Kosovu (1918-1941)*. Priština: Institut za istoriju Kosova.
- Petranović, B. (1992). *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939-1945*. Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar.
- Terzić, V. (1982). *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941 - Uzroci i posledice poraza*, knj. 2. Beograd-Ljubljana-Titograd: Narodna knjiga - Partizanska knjiga - Pobjeda.

VLADAN A. VIRIJEVIĆ

UNIVERSITY OF PRIŠTINA IN KOSOVSKA MITROVICA
FACULTY OF PHILOSOPHY, DEPARTMENT OF HISTORY

SUMMARY

SUFFERING OF THE SERBS IN PRIZRENSKI PODGOR COUNTY IN 1941

This paper reports on the suffering of the Serbian population in Prizrenski Podgor County in Metohija during the April War in 1941 following the first months of the occupation of the Kingdom of Yugoslavia. The oppressors were the local Arbanasi who—by means of direct horror such as murders, wounding, robbery, beating, arson, and the like—intended to banish Serbian citizens, primarily the ones who settled there between the two world wars within the state project of agrarian reforms and colonization. The remnants of the demolished households bear witness to the prosecution of the colonists and the meticulous ethnic cleansing. In addition, the local Arbanasi chiefs claimed the cattle and other moveable property.

The victims ran for their lives trying to reach the territory of Serbia, which was under German control, attempting to return to the places where they lived before colonization. They testified to the suffering and terror they were exposed to, which is the heuristic basis of this paper. Unfortunately, there are no precise data concerning the victims and the magnitude of their suffering. This paper is a modest contribution to the further study of this issue.

KEYWORDS: Podgor Country; crimes; Arbanasi; Serbs; colonists; April War 1941.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом Creative Commons Ауторство-Некомерцијално Међународна 4.0 (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>). This paper is published and distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial International 4.0 licence (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).